

REFORMES VUITCENTISTES A L'ESGLÉSIA DE CALONGE

JAUME AYMAR I RAGOLTA

L'església parroquial de Sant Martí de Calonge⁽¹⁾, ampliada entre 1763 i 1771⁽²⁾, va ser objecte, durant el s. XIX, d'unes reformes propiciades per una sèrie de disposicions oficials⁽³⁾ i impulsades per alguns rectors que són expressió del renovellament de la vida religiosa de la població. Aquestes obres es van poder subvencionar gràcies als donatius dels fills de Calonge, àdhuc d'alguns que havien anat a fer les Amèriques. Foren millores que van donar una unitat al temple, posteriorment perduda en part per la destrucció de què fou objecte el juliol del 1936. Foren el nou vitrall

Sigles:

- APC: Arxiu Parroquial de Calonge
- AMC: Arxiu Municipal de Calonge
- AHC: Arxiu Històric de Girona
- AHM: Arxiu Museu de Santa Maria de Mataró
- APSGV: Arxiu Parroquial de Sant Genís de Vilassar
- MPC: Museu Parroquial de Calonge

(1) Per a l'estudi d'aquesta església parroquial vegeu BADIA, Joan (1977): *L'arquitectura medieval de l'Empordà I. Baix Empordà, Girona*, pàg. 127-129; AYMAR, Jaume (1981): «L'església parroquial de Sant Martí de Calonge», *Estudis sobre temes del Baix Empordà*, 1, pàg. 1-91. MARQUÈS, Josep Maria (1996): «Esglésies del Baix Empordà», *Estudis del Baix Empordà*, 15, pàg. 40. Una àmplia cronologia es troba a AYMAR, Jaume (1997): *Testimoni de fe i cultura*, Museu Parroquial de Calonge. Calonge, Parròquia de Sant Martí.

(2) AHG. Calonge. Vol. 140, fol. 96.

(3) Reials Decrets de 19/10/1851, de 12/06/ 1857 i, en particular, el de 4/10/1861 que els amplia, els refon i perfecciona el mecanisme administratiu que permetia d'aprofitar els mitjans que l'Estat concedia per atendre les despeses de reparació de temples i altres edificis consagrats al culte, d'acord amb les obligacions reconegudes pel Govern en l'article 36 del Concordat de 1851 i en l'article 13 del Conveni de 1859 (ALCOLEA, S, (1984) «La façana de l'església de Santa Maria de Mataró», *FULLS/21 del Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró*, pàg. 27).

del rosetó, la construcció i el daurat de l'altar major i de dues troncs, les grisalles de la nau i les capelles laterals, i l'estucat i construcció de la coberta del campanar, sense oblidar la renovació de la teulada, una obra menys vistent però del tot necessària.

LA VILA DE CALONGE A MITJANS DEL S.XIX

A mitjan s. XIX, el senyor del castell de Calonge era Vicente Pío Osorio de Moscoso y Ponce de León, duc de Baena i de Montemar, comte de Palamós (1849)⁽⁴⁾. Els Osorio vivien a Madrid i de feia molts anys tenien a Calonge un procurador. És probable que els seu lligams amb la vila en aquell temps s'haguessin afeblit. Hem trobat que els funerals de l'àvia de Vicenç Pius s'havien celebrat a l'església el 22 de setembre del 1795⁽⁵⁾.

Alguns calongins havien anat a Amèrica a fer fortuna⁽⁶⁾. Del 1853 és una vista del poble signada «F. Lloret» en la qual destaca el campanar, encara romànic. Es pot veure també la torre major del castell, can Jofre i la torre de can Xifró. La vila va créixer: va passar de 2432 habitants el 1839 a 2985 el 1860. La indústria surera era puixant. Els treballadors del suro fundaren el 1862 la societat benèfica de l'Apòstol Sant Pere⁽⁷⁾. El Casino «El Calongense» es va fundar el 31 de març del 1867, al Castell.

RECTORS I ECLESIASTICS

Consta documentalment que mossèn Jaume Colomer fou sagristà de la parròquia de Calonge des del 1845 al 1854. El va assistir com a vicari mossèn Salvador Agustí. A mossèn Colomer el va succeir com a regent mossèn Josep Ametller (15/01/1857), del qual foren vicaris mossèn Jaume Serra (5/07/1855) i mossèn Josep Figueras (22/09/1857). Després regeix la parròquia mossèn Miquel Oliveras (28/07/1858), el qual tingué com a vicaris mossèn Francesc Arau (10/05/1859) i, després, mossèn Joaquim Viladeball (23/12/1859).

Mossèn Oliveras s'hi estigué només dos anys, del 1858 al 1860; el va succeir mossèn Josep Serratosa i Pagès (? 1820 - Perelada, 1882) que va començar a regir la parròquia el 20 de juliol del 1860.

(4) DE SALVADOR.F. (1956), *Guía de la Nobleza, títulos y corporaciones nobiliarias de España*. Barcelona, p. 28. Era descendent de Vicente Joaquín Osorio de Moscoso i de Buenaventura Osorio de Moscoso, noble andalús que s'havia casat amb Ventura Francesca Cardona, d'aquest llinatge. Els Cardona eren senyors de Calonge des del s.XVI. Els escuts acoblats d'aquests esposos figura a la llinda del portal major l'església de Calonge.

(5) AYMAR, J., «L'església parroquial...» pàg. 43-44.

(6) AYMAR,J., (1996), «Els Ragolta, un llinatge català a Cuba». *Estudis sobre el Baix Empordà* (15). Sant Feliu de Guíxols, pàg. 189-204.

(7) CANER, P., (1967), *La Vall de Calonge*. Calonge, pàg. 201.

El 1856 trobem també documentat a Calonge mossèn Antoni Savalls, que tenia 70 anys i que vivia amb Martí Sais, treballador i vidu que en tenia 30⁽⁸⁾.

Un personatge destacat en la vida religiosa de Calonge d'aquells anys va ser el monjo Benet Bou. Domènec Bou i Vilanova, havia nascut a Calonge el 1802, va professar a Montserrat el 21 de març del 1819, va ser exclaustrat el 1835 i es va retirar a Calonge. Va morir a la seva vila nadiua el 10 de maig del 1867, als 65 anys. Va administrar alguns baptismes en temps de mossèn Serratosa i va donar un dels donatius més importants per a la reparació de l'església: 104 rals⁽⁹⁾.

DEVOCIÓ A MARIA

Les advocacions marianes de la parròquia al segle XIX eren: la Mare de Déu del Roser, la Mare de Déu dels Dolors, la Mare de Déu d'Agost, la Mare de Déu del primer Dolor i la Mare de Déu del Remei.

El 10 de maig del 1861 es va constituir a Calonge l'arxiconfraria de la



Fig. 1.- Diploma de l'Arxiconfraria de la Mare de Déu de les Victòries.

(8) AMC. Padró de 1856.

(9) Vg. apèndix

(10) L'església de Notre-Dame-des-Victoires va ser fundada per Lluís XIII en memòria de la presa de la Rochela. Fou construïda entre 1629 i 1740. Se l'anomena també de Petits-Pères, perquè va formar part del convent dels Agustins Descalços. Fou un temple de pelegrinació molt freqüentat. L'arxiconfraria fou fundada per Climent VIII el 7/12/1604 i reformada per Pius IX en virtut d'un breu del 27/11/1861. Al diploma acreditatiu es llegeix: «REFUGIUM PECCATORUM ORA PRO NOBIS. Dilecto nobis in Christo Confratribus Sodalitatis Sanctissimi et Immaculati Cordi Beate Mariae Virginis pro conversione peccatorum in loco S. Martinus in Calonge dicto canonico erectae...»(MPC). La relació amb Calonge podia venir a través de la família Sivatte-Vilar.

la Mare de Déu de les Victòries (fig. 1). La seu central d'aquesta institució religiosa era la basílica de Notre-Dame-des-Victoires de París⁽¹⁰⁾. Aquesta sembla també l'advocació representada en el relleu superior del retaule major que, juntament amb uns plafons amb el monograma de la Verge, evocuen la consagració a l'Immaculat Cor de Maria per a la conversió dels pecadors.

També al coronament de l'altar del Remei, encara con-

servat, en un medalló circular, es poden veure pintats els cors de Jesús i Maria, l'un voltat d'espines i l'altra traspassat per l'espasa, responen a una de les aparicions de la Verge a la religiosa paüla Caterina Labouré, el 27 de novembre del 1830⁽¹¹⁾.

El 1863 es va fundar a l'església el benefici de la Mare de Déu del Roser i Sant Josep⁽¹²⁾.

L'ALTAR MAJOR

La primera notícia d'un altar major de la parròquia de Calonge és el contracte que es va signar amb el pintor català Jaume Cabrera al segle XV⁽¹³⁾.

El 1638, a la visita pastoral el bisbe demana que s'afegeixin grades a l'altar major per «creixer lo presbyteri» i es paguen a mestre Joan dels cantons i posar-los 3 lliures i 2 sous i a en Rutllan 8 sous per tragar-los. El mateix mes i any hom parla de pagar a «Pere Espinosa pintor, sis lliures per a pintar y repintar los entorns del altar major y la figura de Nra. Sra.»⁽¹⁴⁾.

El 1640 els terços de Lleonard Molas incendien Calonge. No sabem si l'església de Sant Martí va resultar afectada per l'incendi, però el cert és que, pocs anys després, el 1645, en temps del Rnt. Joan Font⁽¹⁵⁾, al Llibre de l'Obra trobem la notícia indirecta d'un contracte d'un nou retaule, probablement el major, document signat un temps abans. Es tracta de pagar el que es devia a l'artista que l'havia realitzat: «havem pagat a mestre Salvador Alió de Canet qui fa lo altar que faltava a compliment de 160 lliures li donarem ab cera y diners quant concretarem lo fer del altar: 3 lliures 17 sous». Aquesta partida és completada l'any següent per unes altres que revelen una obra important: «per a vida de quinze dias als mestres y també per los qui han ajudat tots los dias suman ab tot gastos. 14 lliures» i una altra «avem donat a un fadri per strenes del retaule» 2 lliu-

(11) DANÉMARIE, J., 1960, Historia del culto de la Santísima Virgen y sus apariciones. Andorra. Editorial Casal i Vall, pàg. 21.

(12) ADG núm. 340.

(13) «Jaume Cabrera ejecutó la pintura del retablo mayor de la iglesia de San Martín de Calonge *cuiusdam retrotabuli boni et pulcri ac instoriatae sub invocatione sancti Martini* según así lo atestiguan dos cartas de pago de cantidades percibidas por él a cuenta de la mencionada obra que consta fue concertada el día 4 de mayo de 1394» (núm. 24 AHPB. Arnaldo Lledó, Leg. 4 man. com. 11, años 1395-96; 13 septiembre 1395 y 14 abril 1396).

MADURELL, J.M., 1945, «El arte en la comarca alta de Urgel» Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona, vol. III-4 octubre, pàg. 271-272. Vg. també AYMAR, J., L'església parroquial..., pàg. 15.

(14) APC. Llibre de l'Obra 1617-1679. Els Espinosa eren una família de pintors valencians del s. XVII.

(15) Tenim notícia que Joan Font era el sagristà l'any 1645 i que va cedir la casa que té la sagristia excepte l'habitació de l'eixida. APC, Llibre de l'Obra. Relació de rectors.



Fig. 2.- Escena amb la vida de sant Isidre que es va salvar de la destrucció. Museu parroquial.

res; «per guix, cals y totas las obras se son fetas devant lo altar major, cordelas ensens y una ioga de sirets, 13 lliures 17 sous», «per las francisas de ajustar lo retaula 4 lliures 6 sous», «per las varonicas 10 lliures». Per l'època devia ser un retaule barroc.

Salvador Alió era un mestre fuster i escultor. El 1647 els Jurats de Vilassar de Dalt li van pagar 30 lliures, a compte de les cent estipulades, per aixecar i millorar el retaule dels Sants Màrtirs de la parròquia i per a construir el sagrari de l'altar major⁽¹⁶⁾.

Tant el retaule com l'altar de Vilassar van ser cremats el

1936. Se'n conserven testimonis fotogràfics. El tabernacle estava voltat de columnes d'entorxats. En un alt relleu hi havia la imatge de Crist resuscitat, i als angles, dos sacerdots de l'Antiga Aliança.

El retaule de Calonge en substituïa un de més antic, probablement el ja citat de Cabrera, que, potser, a partir d'aleshores s'anomenà «altar de Sant Martí bisbe»⁽¹⁷⁾. Tot fa pensar que va ser en aquest moment que es va capgirar l'orientació de l'església i que l'altar de sant Martí bisbe, juntament amb els de sant Daniel i sant Miquel, ocupaven l'antiga capçalera, mentre que el nou retaule ocupava ja el nou presbiteri.

Al primer terç del segle XVIII trobem encara algunes partides que fan referència a l'altar major «per fer adobar la Cortina que posan al altar major en la quaresma» (1716), per un jornal del mestre de cases per ado-

(16) APSGV. Manual, 43, fol. 30 v: «Salvador Alió, mestre fuster de la vila de Canet bisbat de Girona fa apoga de rebuda a Jaume Anglada Lledó altre dels administradors dels Sts. Martirs de la present parroquia de Vilassar de la quantitat de trenta lliures les quals reb a bon compte de las sent lliures li prometeren y aixi ferma la dita quantitat de trenta lliures confessant aquellas aver agudes y rebudes en presencia de notari y testimonis etc. Testes sunt: Paulus Amat Roura, Francisus Casals, magister domorum et Bernardus Vehil Sartor». ALBERTI, I, pàg. 21-22.

(17) APC. Llibre de testaments de temps del Rnt Domingo Costa fol. 39. Testament de Joan Pallí 6/06/1646: «tres missas resadas després de mon obit lo mes prest sia possible celebradoras en lo altar maior de Sant Martí (...) altres tres misses celebradores per anima mia en lo altar de Sant Martí Bisbe que antes era altar major de dita Isglesia de Calonge».

bar lo altar major; per enguixar (1722), «hem pagat a Francesc Casanovas per adobar la pianya del altar major, y al monument 8 sous».

Potser alguns elements escultòrics d'aquest retaule barroc van ser aprofitats per fer l'altar neoclàssic: per exemple, el medalló amb la imatge de Sant Isidre que va ser posat als peus de la imatge del sant en la nova disposició i que avui es conserva al Museu Parroquial⁽¹⁸⁾ (fig. 2). També sabem que mossèn Josep Esparch, regent de la parròquia de sant Martí del 1919 al 1927, va trobar sota el presbiteri un capitell corinti i altres restes d'un altar major⁽¹⁹⁾.

L'ALTAR NEOCLÀSSIC

Fins ara no s'ha trobat el contracte ni la traça de l'altar major neoclàssic destruït el 1936, en tenim només algunes referències indirectes:



Fig. 3.- Fragments conservats de l'altar major de Calonge.

1.- En la llista de rectors del Llibre de l'Obra es cita a mossèn Serratosa «que feu dorar lo altar major».

2.- Quan mossèn Serratosa escriu al bisbe (1/09/1866) li diu que «a últimos de este mes se concluirán (...) las obras del altar mayor de esta parroquia». En parlar d'obres pot referir-se a quelcom més que el daurat.

3.- Un document solt de l'arxiu parroquial, signat per mossèn Joan Cros el 10/05/1957, que diu «en el año 1860 construyóse el altar mayor desaparecido durante la pasada guerra».

En mancar referències documentals hem de refiar-nos de l'anàlisi estilística que es pot fer a través de les fotografies i dels pocs fragments que es conserven (fig. 3)⁽²⁰⁾. Hem

(18) Cal recordar que Sant Isidre va ser canonitzat per Gregori XV el 1622.

(19) APC, llista manuscrita de temps de Mn. Josep Esparch.

(20) Al MPC es conserven alguns fragments d'aquest gran retaule (la numeració remet al catàleg del MPC): la torre daurada (015.04) que hi havia a l'escena superior, un parell de caps de querubins (015.03), una cara d'àngel (015.01), un cap de querubí més petit (015.02), un ram de cinc fulles de llaurer (015.05), un altre ram de sis fulles (015.07), un altre de set fulles (015.07) i un plafó amb la imatge de Sant Isidre (015.11) que era a la peanya del sant.



Fig. 4.- Retaule neoclàssic de la Mare de Déu del Carme de Barcelona.



Fig. 6.- Retaule dels carmelites d'Olot (1843).



Fig. 8.- Altar de la Mare de Déu del Remei de Calonge.



Fig. 5.- Traça de retaule de sant Martí, de Josep Gros.



Fig. 7.- Retaule de sant Isidre de l'església de Santa Cristina d'Aro.



Fig. 9.- Retaule lateral de santa Agnès de Solius.

pogut comentar amb diversos historiadors de l'art la data de l'altar de Calonge i la majoria el situen també en la primera meitat del segle XIX⁽²¹⁾.

La devastació de 1936 ens ha privat de molts altres exemplars neoclàssics que ens permetrien una anàlisi comparativa. Per testimonis fotogràfics ens adonem que, estilísticament, estava relacionat amb l'altar major de la Bisbal, el qual, se-

(21) Agraïixo als professors Santiago Alcolea, Joan Bassegoda, Luis Monreal i Frederic Pau Verrié els seus valuosos parers.



Fig. 10.- Traça del retaule de sant Maurici de Caldes de Malavella.



Fig. 11.- Àngels amb els atributs de sant Martí. Querubins.

Fig. 12.- Tabernacle de l'altar major.

gons F. Zamora⁽²²⁾, s'estava acabant el 1790. També tenia força semblança amb l'altar major de sant Martí de Perelada segons testimonis de persones grans de la població. D'aquest altar no n'hem trobat testimonis fotogràfics ni cap document, però podria ser que la seva construcció hagués estat promoguda pel propi mossèn Serratosa quan aquest va regir aquella parròquia.

A Barcelona hi havia l'altar major neoclàssic del Convent del Carme (fig.4), bastit entre 1805 i 1819 per l'arquitecte Pere Serra i Bosch, amb escultures de Salvador Gurri, Jaume Folch i ornaments de Josep Ferreri i Salvador Mayol⁽²³⁾. També hem trobat una traça no datada de retaule de sant Martí de Josep Gros i Oliveras (+1857) (fig. 5)⁽²⁴⁾. També hi veiem relació amb el retaule major dels carmelites d'Olot del 1843 (fig. 6)⁽²⁵⁾.

D'un estil semblant, als rodals, es conserven el retaule lateral de sant Isidre de la parròquia de Santa Cristina d'Aro (fig. 7), el ja esmentat del Remei de Calonge (fig. 8) i els de la parròquia (avui monestir) de Santa Agnès de Solius (fig. 9). Al MPC es conserva un dibuix a la ploma del

(22) DE ZAMORA, F., (1973), Diario de los viajes hechos en Cataluña. Barcelona, Documentos de Cultura, 3, Curial, pàg. 373: «la parroquia, bajo el título de la Asunta, es de una nave, sin orden, lo mismo es la portada y el retablo que se está acabando. Es un engorro de ringorango, y los demás poco más o menos.

(23) BARRAQUER, C. (1906) Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del s.XIX, vol. I, lam. 26

(24) M'ha facilitat aquesta il·lustració la historiadora de l'art i restauradora Elisenda Asturiol, que estudia l'obra dels Gros.

(25) BARRAQUER, op. cit., vol. III pàg. 491.



Fig. 13.- Sant Martí partint la capa amb el pobre.

retaula de sant Maurici de l'ermita homònima de Caldes de Malavella (1868) (fig. 10)⁽²⁶⁾. Són semblants estilísticament els sant Pere de Martorell de la Selva (Maçanet de la Selva), sant Pere d'Osor, la Santa Creu d'Horta, d'Osor i la Immaculada de Tossa. També hi havia elements ornamentals comuns amb la capella del fossar vell de La Bisbal, desapareguda.

Les sis grans talles (1,96 m.) que encerclaven l'esplèndid tabernacle (fig. 12), poden relacionar-se amb l'estil de Domènec Talarn i Ribot (Barcelona, 1812-1901), autor de la imatge monumental de sant Agustí per la parròquia homònima de Barcelona. Els querubins, i el grup de sant Martí partint la capa amb el pobre (fig. 11 i 13), es poden relacionar amb el taller de Ramon Amadeu i Grau (Barcelona, 1745-1821).

Barcelona, 1812-1901), autor de la imatge monumental de sant Agustí per la parròquia homònima de Barcelona. Els querubins, i el grup de sant Martí partint la capa amb el pobre (fig. 11 i 13), es poden relacionar amb el taller de Ramon Amadeu i Grau (Barcelona, 1745-1821).

SIMBOLOGIA

El retaule (fig. 14 i 15) tenia un eix central que baixava de l'Esperit Sant, passava per Maria, travessava la glòria de la Caritat, continuava pel grup de sant Martí partint la capa amb el pobre, l'anyell místic sobre el llibre dels set segells, el tabernacle i acabava en la mesa de l'altar. L'Esperit Sant que cobreix Maria, se'ns dóna a través de la Caritat, exemplificada en les obres de misericòrdia, i es manifesta en el pa partit de l'eucaristia, memorial de l'anyell.

A la banda esquerra, Jesucrist ens demana la fe i Pere amb el seu acte de fe esdevé el primat. A banda esquerra, Déu Pare és la font de tota esperança que mou l'episcopat, testimoni de l'esperança.

En l'escena superior, la barca és l'església que avança, guiada per la fe cap a la torre (símbol de la unió de l'home amb Déu) i cap a Maria, refugi dels pecadors. A mà dreta el treball de la terra que cal fer amb esperança.

En l'exedra els àngels porten els atributs episcopals. El de l'esquerra, la creu i el llibre (lligats amb la fe) i, el de la dreta, el bàcul i la mitra (units a l'esperança). Les cinc parelles de querubins són al·lusives a les que hi havia a l'arca de l'aliança.

Els llaços, dels quals neixen els corns de l'abundància, expliquen que sols la unió és fecunda i la unió és fruit de la caritat. Els símbols militars

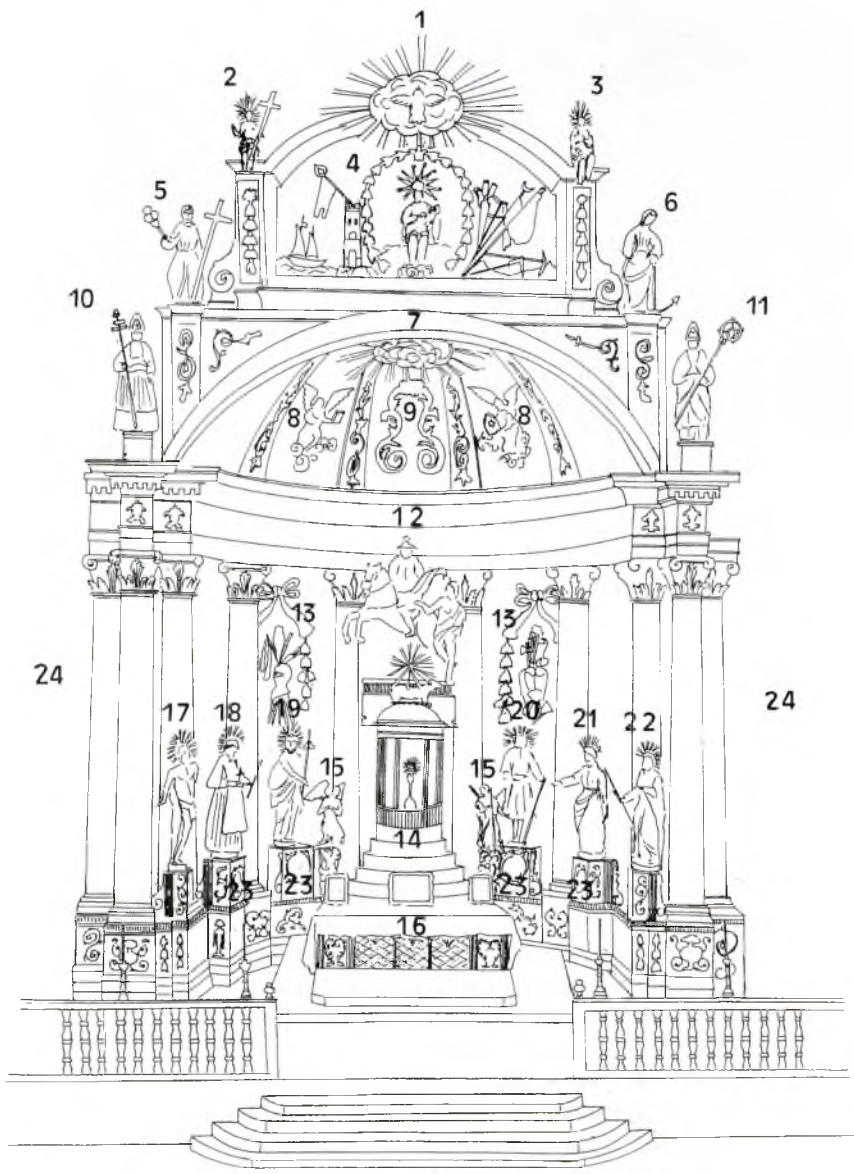


Fig. 14. Esquema iconogràfic del retaule.



Fig. 15. L'altar major de Calonge des del cor (fotografia de Pere Oliver).

Coronament: la Santíssima Trinitat

(1) Esperit Sant (plafó o glòria superior)

(2) Jesucrist. A l'esquerra porta una creu i amb la dreta beneeix.

(3) El Pare Etern en actitud de beneir.

Frontó:

(4) La Verge, coronada amb corona monàrquica i dotze raigs. Porta la mà al cor i l'altra en actitud protectora (l'Immaculat Cor de Maria). Al fons un paisatge al·legòric: mar i muntanya. Un vaixell de tipus tartana. Una torre (potser la torre Valentina) amb una bandera en el pal de la qual hi ha la corona de la victòria, unes banderes (una de les quals porta la mitja lluna mora), un arc i unes fletxes (la cacera), una destrat (el treball a bosc) una arada i un pic (símbol del treball a la terra) i, al fons, unes muntanyes. Pot estar relacionada amb l'arxiconfraria de la Mare de Déu de les Victòries de París.

Sobre l'exedra:

Virtuts teològals:

(5) Al·legoria de la fe. Porta una creu a l'esquerra i a la dreta una copa amb tres hòsties.

(6) Al·legoria de l'esperança. Recolza el braç esquerra sobre una àncora.

(7) Al·legoria de la caritat. Un núvol amb un cor i uns raigs.

(8) Àngels que porten els atributs episcopals de sant Martí: el de l'esquerra un llibre i una creu i el de la dreta la mitra i el bàcul.

(9) Cinc parells de caps de querubins, al·lusius als que acompanyaven l'arca de l'aliança.

(10) Sant Pere revestit de papa, amb la tiara, la doble creu i les claus a la mà. Patró de la societat benèfica calongina «Sant Pere Apòstol».

(11) Sant Eugeni (?), copatró de Calonge, revestit de bisbe. Festa Major d'estiu.

Cos central:

(12) Sant Martí, vestit de soldat romà, dalt d'un cavall encabritat, partint la capa amb un pobre que extén la mà i amb l'altre es recolza en un bastó.

(13) Elements simbòlics. Corns de l'abundància que neixen d'uns llaços, els quals encerclen símbols militars.

(14) Gran sagrari o manifestador (propi del protagonisme eucarístic que va subratllar la Contrareforma) coronat amb un anyell místic. Aquest recolza sobre el llibre amb els set segells de l'Apocalipsi i porta un estandart, flanquejat per dos àngels adoradors de l'eucaristia. El sagrari estava sobre cinc grades en les quals hi havia canelobres de fusta platejada i les sacres. La part de davant era mòbil i quan es baixava deixava veure la custòdia.

(15) Àngels adoradors.

(16) Mesa de l'altar.

(17) Sant Sebastià: en un dels suplicis que va patir, lligat a un arbre i travessat per una sageta. És venerat a la contrada. Santuari de Sant Sebastià de la Guarda a Palafrugell. Advocat contra la pesta.

(18) Sant Esteve: porta una vara (protomàrtir) i una pedra (instrument del seu martiri). Titular de la capella del veïnat de Massanet, a la vall de Ruàs.

(19) Sant Joan Baptista: abraça un estandart coronat amb una creu i amb la dreta assenyala un anyell ajagut a terra. Titular de la capella de l'Hospital de la vila.

(20) Sant Isidre Llaurador: patró dels pagesos. A la dreta porta una pala de mànec llarg que fa brollar un manantial -al·lusió a un dels miracles que se li atribueixen- i a l'esquerra una arada.

(21) Sant Joan Evangelista: sense barba i jove pel fet d'haver estat el més jove dels apòstols. Podia haver portat la copa amb la serp alada, però l'atribut s'ha perdut. La seva festa és el 27 de desembre, data estipulada per pagaments. Se solia establir Sant Joan de juny i Sant Joan de desembre.

(22) Santa Margarida: té sota els peus la patum, figura que representa un animal fabulós. Santa Margarida és venerada a Palafrugell, on la festa major d'estiu se celebra la diada d'aquesta santa, el 20 de juliol.

(23) A les peanyes, escenes de la vida de cada sant.

Laterals

(24) Quadres amb escenes de la vida de sant Martí.

Les dotze columnes simbolitzen els dotze apòstols. Només vuit tenien una funció tectònica, les altres quatre eren decoratives.

que encerclen: elm, cuirassa, llances... són el símbol del combat espiritual del cristià (Rm 13, 12b), alhora que lliguen amb la condició militar del sant de Tours.

El tabernacle simbolitza l'arca de la nova aliança: lloc de la presència de Déu.

Els sants de l'esquerra del tabernacle, tots vessaren la seva sang en defensa de la fe: Joan Baptista, que endemés està assenyalant l'anyell com la invitació eucarística «mireu l'anyell de Déu» (Jn 1, 36); Esteve, protomàrtir (Fets 7,1- 8,1), i Sebastià, màrtir (Llegenda Àuria, XXIII). Els de la dreta tenen relació amb l'esperança: Isidre és el pagès que espera els fruits de la terra (Jm 4, 7-8); Joan Evangelista és l'apòstol de l'esperança en el cel nou i la terra nova (Ap 21,1), i Margarida personifica l'esperança de la victòria sobre el mal, simbolitzat pel dragó (Llegenda Àuria, XCIII).

REFORMES A L'INTERIOR DE L'ESGLÉSIA

El 7 d'abril del 1847 en temps de mossèn Jaume Colomer, un incendi va destruir la sagristia nova de l'església de Sant Martí⁽²⁷⁾.

Diverses partides del *Llibre de l'Obra* ens parlen que en aquella època es feien diversos treballs de reforma i millora de l'església⁽²⁸⁾.

A la socolada del cor hi havia una inscripció: «Con el óbolo de la inmensa mayoría de habitantes de esta población, me engalané como veis. Sea Dios loado, el pueblo de Calonge se ha transformado. José Serratos 1866(?)». D'una banda, aquesta aportació global, troba la seva corroboració documental en una «Lista de los Contribuyentes al reparo de la Yglesia», sense data (vegeu apèndix), en la qual s'establiren set classes d'aportacions. Mossèn Serratos va aportar 200 rals. N'aportaren 100 l'americano Andreu Pallimonjo i Jofra, Esteve Pallí i un fill de la població anònim. El monjo Benet Bou, com s'ha dit, en va aportar 104. Un altre americano, N. Sabaté⁽²⁹⁾ n'aportà 30. Hi ha aportacions de fins de 2 rals. En total es van recollir 4667 rals⁽³⁰⁾. D'altra banda, la transformació de l'església de la qual parla la inscripció, exemplifica la transformació

(26) MPC, 046.

(27) AYMAR, J., (1981), *L'església parroquial...*, pàg. 51.

(28) 20/04/1863, «a Juan Valmaña, albañil, por cuatro bigas para el tejado de la Iglesia, hacer un arco en la escalera del campanario y colocar las pilas del agua bendita, 398 reales»; «12/06/1863 «por recomponer la pila bautismal, 24 reales»; 10/04/1864, «recomponer la araña de la que faltaban cuatro palmatorias y los contrapesos de plomo, 200 reales», etc.

(29) Els Sabater foren notaris i alcaldes de Calonge i Palamós.

(30) A la llista es cita el fuster Amerio Casademont, que es troba documentat el 1852. També apareix el Rdo. D. Benito Bou amb 104 lliures. Fra Benet Bou, va morir el 1867. O sigui que la llista és anterior a aquesta data.



Fig. 16.- Rosetó de l'església de sant Martí (1864). Restaurat el 1984.

moral del poble, després de l'assassinat del rector (1835) que va marcar durant molts anys la fama dels calongins.

En l'aquarel·la de Lloret esmentada, el rosetó de la façana principal es veu blanc amb un punt negre al mig. El 27 de gener del 1864 es va instal·lar el vitrall del rosetó de la façana principal (fig. 16). Fou fet a Girona⁽³¹⁾ i, comptant el treball i la instal·lació, va costar 1870 rals dels quals el mateix mossèn Serratosa en va aportar 296 i vint-i-vuit veïns de Calonge aportaren la resta⁽³²⁾.

El 2 de desembre del 1865 trobem una partida: «por seis candeleros plateados para el Altar mayor 144 reales»⁽³³⁾.

LES GRISALLES DE LA NAU

La nau de l'església i les capelles laterals van ser decorats amb unes interessants grisalles⁽³⁴⁾ de factura popular fetes a la cola, amb ús de trepa. Els tons són grisos, blancs i negres, amb algunes pinzellades ocre.

Tota la cornisa va ser decorada amb motius que volen crear la il·lusió òptica d'un caràcter escultòric (fig. 17a i 17b). Sota d'ella, una sanefa amb arcs neogòtics (fig. 18).

(31) «Lista de los sugetos que con sus limosnas han contribuido a costear una vidriera formada con cristales de color para la ventana mayor de la Iglesia denominada vulgarmente O; y nota del importe de la misma» (APC. Full solt).

(32) Aquest rosetó es va trencar en els anys successius perquè els nens en sortir de l'escola s'hi entretenien a tirar-hi pedres. Mn. Josep Esparch el va substituir per un altra. El 1981 fou trobat un fragment de l'antic en les golfes de l'església, que va ser fonamental per refer tot el vitrall (MPC. 029). Els 1983/84 el va restaurar l'artesà gironí Domènec Giró el qual va refer fidelment el dibuix inicial. L'actual rosetó és pràcticament idèntic al del 1864, llevat el motiu central que per desig de mossèn Pere Surribas va ser substituït pels atributs del patró: un bàcul i una mitra i la inscripció «S.MARTI». El vitrall va ser reposat el 1984, amb motiu del vint-i-cinquè aniversari de l'esmentat mossèn al capdavant de la parròquia.

(33) APC. Llibre de l'Obra II.

(34) Les grisalles són pintures executades només amb diverses tonalitats de gris, de blanc i de negre, imitant sovint l'efecte del baix relleu en pedra.

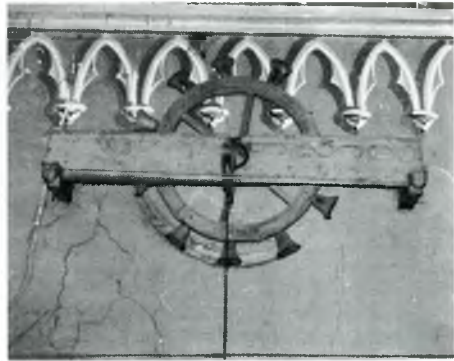


Fig. 18.- Rotllo i sanefa neogòtica (cor).

Fig. 17a.- Detall de les grisalles de la cornisa. Són visibles els arcs neogòtics.

Entre els arcs que comuniquen la nau amb les capelles laterals es feren unes columnes de falsa perspectiva amb les imatges dels quatre evangelistes (fig.19, 20, 21 i 22). En els intradós i extradós dels arcs hi ha decoració de garlandes.



Fig. 17b.- Vista de les grisalles des del cor.

Per testimonis fotogràfics sabem que tota la volta també estava pintada amb grisalles del mateix estil (fig. 23). A les llunetes apareixia el triangle amb l'ull de Déu i les taules amb els manaments de la Llei, voltat de núvols i caps de querubins. En el centre de cada tram, uns motius de cercles inscrits en quadrats amb falses ombres i dues filacteries destinades a posar-hi inscripcions. Els arcs torals encara conserven la deco-



Fig. 19.- Sant Marc.

ració dels intradosos, anàloga a la dels arcs formers. També eren decorats els murs que voltaven les finestres que s'obren al costat de l'evangeli i els simètrics del costat de l'epístola, en els quals, pel fet de no haver-hi finestres hi havia pintats uns gerros.

Qui fou l'autor d'aquestes grisalles? Segons el calongí Florenci Vilar i Vila, que ho sabia pel seu pare, Josep Vilar Parleris (Calonge, 1850 - 1933), el 1861/63 la nau



Fig. 20.- Sant Mateu.



Fig. 21.- Sant Joan.



Fig. 22.- Sant Lluç.

de l'església de sant Martí va ser pintada «per uns artistes de Mataró»⁽³⁵⁾.

En el llibre de l'Obra consta una partida de 8 de maig del 1867 «A Amerio Casademont por la construcción y material de la gradería del monumento y algún otro remiendo de la Iglesia 397 reales» y «a D. Joaquín Viladeball por pintar dicha gradería». Així com Casademont era fill de Calonge, Joaquim Viladevall probablement procedia de Mataró, on està ben documentada aquesta família ⁽³⁶⁾.

També consta documentalment que un mossèn anomenat Joaquim Viladevall fou nomenat vicari de la parròquia de sant Martí substituint mossèn Francesc Arau, el 23 de desembre del 1859, en temps de mossèn Mi-

(35) Segons l'erudit mataroní Marià Ribas i Bertran (Mataró, 1902-1995) en aquell temps Mataró estava molt malament d'artistes pintors. Amb tot, va apuntar que les grisalles de Calonge podien haver estat realitzades pel pintor i decorador Joan Carles Panyó i Figaró (Mataró, 1755 - Olot, 1840), un dels millors representants del neoclassicisme a Catalunya, però la data de defunció d'aquest artista és massa avançada. Podria ser d'algun seu deixeble, però cal tenir present que Panyó ja el 1783 fou nomenat professor de dibuix al seminari de Girona i va tornar poc per Mataró. Uns altres possibles autors serien els germans Lucini, família d'escenògrafs de procedència italiana. Josep Lucini (1770-1845), juntament amb Cesar Carnevali, va pintar el 1802 la volta de Santa Maria de Mataró. Van cobrar 500 duros pel seu treball i els en van donar 50 més com a gratificació (Museu Arxiu de Santa Maria Fulls/50). El 1806 van pintar el teló de boca i moltes decoracions per al teatre de la Santa Creu de Barcelona. Durant l'ocupació napoleònica fou professor de Llotja. Va aportar a l'escenografia catalana la novetat de la perspectiva obliqua i hi ha projectes seus a la Biblioteca Museu de l'Institut del Teatre de Barcelona. Francesc Lucini (Reggio Calàbria, 1789 - Madrid ? 1846), germà i deixeble de Josep va anar València (1837) i després a Madrid, on es va establir i esdevingué acadèmic de mèrit de San Fernando. El seu fill, Eusebi Lucini i Biderman (Barcelona, 1814 -Madrid, 1881), format amb els seus parents, es va perfeccionar a Itàlia (1835-37); després d'ésser escenògraf dels teatres Principal -de la Santa Creu- i del Circ Barcelonès, treballà des del 1850 al Teatro Real de Madrid. El seu germà Josep Lucini i Biderman va col·laborar amb el seu pare i amb ell va anar a València i a Madrid. Un altre membre de la família, Frederic Lucini, fou contractat per l'Ajuntament de Madrid per a pintar el Teatro del Príncipe (1847-1848).

(36) AHM. Dada facilitada per Rafel Soler Fonrrodona.



Fig. 23.- Les grisalles de la volta.

quel Oliveras. S'hi degué estar també en temps de mossèn Serratosà. La coincidència del nom i cognom i les dates, fa pensar que el pintor mataroní hagués vingut a Calonge per recomanació d'aquest vicari que podria ser familiar seu, un oncle o un cosí germà.



Fig. 24.- Testa femenina al saló de can Pere Clara (1868) als carrers Aiguamoix/Rutlla desapareguda recentment.

A la sala principal de can Pere Clara (1868) als carrers Aiguamoix/Rutlla hi havia unes pintures murals amb testes femenines de traça semblant, desaparegudes recentment (fig. 24). La volta de l'ermita de Belllloc va ser decorada el maig del 1868 amb unes grisalles que recorden les de Calonge i que representen les lletanies lauretanes⁽³⁷⁾.

Les grisalles de la nau de Calonge han sofert diverses restauracions i reparacions. La primera en temps de Mn. Joan Cros⁽³⁸⁾. Ara (1998) s'espera restaurar tot el conjunt.

INAUGURACIÓ

El primer de setembre del 1866, mossèn Serratosa escriví al bisbe de Girona Constantí Bonet i Sanuy⁽³⁹⁾ en aquests termes:

Tengo el gusto de manifestar a S.E.I. que a últimos de este mes se concluirán no solo las obras del altar mayor de esta parroquia, si que tambien se habrá pintado con mucho gusto y elegancia toda la Yglesia. En este concepto y a fin de dar gracias a Dios por tan señalado beneficio hemos resuelto celebrar una grandiosa función religiosa el domingo día 30 del actual, y para que sea mas espléndida y quede grabada eternamente en los corazones calongenses me tomo la libertad de suplicarle nos haga el obsequio de honrarnos con su presencia.

(37) Al monestir de Sant Jeroni de la Murtra (Badalona) hi ha també diversos conjunts pictòrics que poden ser del mateix autor o d'escola semblant a les de Calonge. Les pintures de la capella de Sant Sebastià d'aquest monestir foren realitzades per Narcís Inglada (Vilanova i la Geltrú 1830-1891) que es va dedicar a la pintura decorativa. L'artista les va fer neogòtiques per tal de seguir l'estil del retaule de sant Sebastià (s.XV) que s'havia salvat de la crema de 1835. És probable que siguin també del mateix autor les de la sagristia anexa. En aquest cas representa un teixinat on hi ha un medalló central amb un Sant Pare que per l'època hauria de ser Pius IXè (1846-1878). Probablement són del mateix autor les del torreó (plantes primera i segona), ací més abarrocades, seguint l'estil de la sala, així com les que hi ha sobre la porta de l'entrada des del claustre. Les de la capella les va encarregar Jaume Artigas propietari de Sant Jeroni de la Murtra vers el 1850.

(38) «En el año 1860 construyóse el altar mayor desaparecido durante la pasada guerra y decoróse el resto de la fábrica con pinturas de gusto discutible pero de espléndida ornamentación en conjunto. Esta decoración se salvó casi en su totalidad y en la restauración de la Iglesia se ha tenido en cuenta conservar todo lo aprovechable» (APC. Document signat per Joan Cros el 10/05/1957).

(39) Constantí Bonet i Zanuy nasqué a Tamarit de Llitera el 1808. Professor de teologia a Lleida i canonge penitencier de Barcelona (1851). Fou consagrat bisbe de Girona el 1862 per Costa i Borràs i ocupà la seu de Sant Narcís fins el 1875. Va crear la casa-missió de Banyoles (Gironès). Després fou Arquebisbe de Tarragona (1875-78). El 9 de gener del 1876 a la Catedral de Barcelona, va consagrar bisbe de Girona a Isidor Valls i Pascual i el 16 de gener a la Catedral de Girona a Pere Nolasc Colomer i Mestres, bisbe de Vic. El mateix any va introduir la devoció a sant Magí a tota la diòcesi de Tarragona. El 12 de maig del 1878, a la Catedral de Barcelona, seu vacant, va consagrar a Tomàs Sivilla i Gener bisbe de Girona. Al Concili Vaticà I defensà la infal·libilitat papal. Morí a Tarragona el 1878. Quan va anar a Calonge tenia, doncs, 58 anys.

Dios guarde muchos años a S.E.Y.

Calonge, 1 de septiembre 1866

José Serratosa, cura regente.

Excmo. e Ylmo. Sr. Obispo de Gerona

La resposta del bisbat no va trigar, el dia 9 va arribar a Calonge una comunicació que deia: *Sin embargo de los negocios que de continuo ocupan la atención de S.E.Y el Obispo mi S. desea dar una prueba mas del amor que profesa a V y su feligresía y con este motivo me manda hacer saber a V que si su salud algo delicada y el tiempo lo permiten, el sábado 29 piensa salir de aquí por la mañana y con su coche llegando a esa Villa por la tarde Dios mediante. Lo que por oficio de SEY comunico a V. por su gobierno y satisfacción*⁽⁴⁰⁾.

El bisbe efectivament va anar-hi i el poble, malgrat la pluja intensa va respondre massivament, com queda ressenyat al Butlletí de la diòcesi:

Gerona

El martes 2 del corriente, a las 12 llegó a esta capital S.E.I., después de haber visitado personalmente a sus amados diocesanos de Calonge quienes por conducto del R. cura Regente habían manifestado grandes deseos que su amantísimo Prelado se dignase presidir y solemnizar las funciones religiosas que habían de tener lugar en aquella iglesia parroquial en cuya restauración tanto se había esmerado.

En verdad que SEI regresó satisfecho y complacido habiendo visto de cerca cuanto puede una feligresía cuando quiere reparar y mejorar la casa de Dios; y no duda en asegurar que tanto los habitantes de Calonge como su digno Cura Regente son acreedores de todo elogio por las cantidades de que se han desprendido generosamente para pagar las obras y mejoras que se han hecho en su templo parroquial.

Así mismo lo publicó y predicó S.E.I. cuando en este Domingo 30 de setiembre último y al tiempo de la solemne Misa Mayor, desde la Cátedra del Espíritu Santo, habló con el amor del más tierno de los padres a aquellos sus queridos hijos quienes, sin embargo de la abundantísima lluvia, concurrieron puntuales a oír y escuchar con toda atención y respeto a su dignísimo y celoso Pastor que les ha dado una verdadera prueba de aprecio y predilección y que se despidió, dando gracias al Señor y confiando que los habitantes de la Villa de Calonge continuaran proporcionándole con su religioso comportamiento, nuevos motivos de consuelo y alegría⁽⁴¹⁾.

Als llibres d'actes de l'Ajuntament de Calonge no hi ha constància d'aquesta festa. El consistori estava format per: Josep Lloret, alcalde, i

(40) APC. Full solt.

(41) BOG, n. 28. 10/10/1866 (pàg. 433 -434)

Joan Montaner, Andreu Costart, Martí Pallí, Miquel Muní, Rafael Ribot, Miquel Maspera, Joan Boada, Juan Bonet, Jaume Reixach, regidors.

COMPLEMENT A LES MILLORES

Les millores de l'església continuaren després de la inauguració: el 8 de setembre es van pagar 273 rals per damasc de cotó per a les finestres⁽⁴²⁾ i dos dies després 840 per unes sacres per a l'altar major⁽⁴³⁾.

Fins i tot després de la inauguració es van fer algunes altres despeses per continuar l'embelliment del temple. El 8 de maig del 1867 es parla de la urna del monument a la qual ja hem fet referència. Segons el *Llibre de l'Obra* el 24 de juny del 1867 es van invertir 84 rals per «teñir y recomponer unos damascos para los bancos del Ayuntamiento y sacerdotes, hechuras y forros...» i l'últim dia de l'any 1867 «por tres lámparas platinados para el Santísimo y la otra para el arco que da a la puerta falsa, 600 reales».

Per últim, el 28 de setembre del 1868 s'empren 100 rals per «una tohalla (sic) glasé con flejos de oro para el Santo Cristo»⁽⁴⁴⁾.

L'EXPULSIÓ DEL REGENT

Mossèn Serratosà va poder gaudir poc temps d'aquestes reformes que havia impulsat. El 12/10/1868, la junta local revolucionària formada per Josep Lloret (president) Salvador Mir (sots president), Esteve Roura i Ponjoan, Josep Vert, Pere Clara, Lluís Clara i Narcís Plaja, acorda per unanimitat demanar la seva destitució. Els motius que addueixen són: que a gairebé totes les plàtiques es dirigia contra determinades famílies o persones «excitando el odio o las pasiones políticas»; que havia exigit 160 rals de billó pel solar de cada nínxol que es construís al cementiri i que hi havia moltes queixes de veïns a qui havia arribat a demanar 200 rals per aconseguir els despatxos matrimonials⁽⁴⁵⁾.

LA TEULADA

El nou responsable de la parròquia va haver d'emprendre una reparació d'urgència molt menys vistosa que la del seu predecessor: la teulada.

(42) APC. L1. d'O. II.

(43) «Por unas sacras superiores para el altar mayor 840 reales» (APC L1 d'O. II).

(44) Llibre de l'Obra

(45) AMC. Llibre d'actes de l'Ajuntament de Calonge, 1867-1873. Potser mossèn Serratosà es va emportar els documents de l'arxiu que haurien pogut aclarir la contractació de les obres de l'altar major i les grisalles, o potser algú va tenir cura que desapareguessin. De la mort d'aquest actiu regent no hem trobat altra referència que la que dona el butlletí del bisbat. A l'arxiu municipal de Peralada no consta el seu enterrament ni tampoc al cementiri de la població. Potser va ser enterrat al cementiri de les monges agustines d'on era confessor, avui desaparegut.

El 18 de setembre del 1870, l'Ajuntament, en sessió ordinària va llegir un ofici del rector, mossèn Ferran Martí, en el qual exposa:

«Tiempo hace que la Iglesia parroquial de mi cargo se encuentra con gran necesidad de reparos irrealizables hasta el presente por la falta de recursos: con profundo sentimiento, si bien que resignado, he estado aguardando a que el Gobierno Provincial de la Nación, sabiendo de mis apuros rentísticos cumpliese a lo menos respecto al culto de las iglesias, los solemnes compromisos contraídos en el título primero, artículo veinte y uno de la vigente constitución; pero no cumplidos estos todavía y observando que la necesidad urge en extremo, que el tejado del citado edificio parroquial se halla en peligro eminente de derrumbarse y con él desplombar (sic) la bóveda principal con gravísimo riesgo de los fieles, que acuden a sus devociones...».

L'alcalde, després de fer examinar la teulada per un «paleta intel·ligent» que va corroborar aquesta ruïna imminent, va elevar el corresponent prec al Governador Civil el qual va respondre:

«Siendo de necesidad absoluta verificar las obras más indispensables en el tejado de la Iglesia parroquial de Calonge que según aquel ayuntamiento amenaza inminente ruina y al objeto de evitar desgracias a los fieles que concurren a aquel templo; el Negociado (...) se ordene del Arquitecto del Estado pase a aquella Villa y disponga por de pronto su apuntalamiento, y ya que la Parroquia carece de fondos podrá prevenirle al Municipio satisfaga el importe de las bigas o puntales necesarios y demás gastos que acarree esta operación, del capítulo de imprevistos de su presupuesto municipal en calidad de adelanto, debiendo ser reintegrado después por el Cura (...)»⁽⁴⁶⁾.

Com es pot veure, el govern no sols ignora el deute amb l'església de tretze mensualitats sinó que disposa que els diners els avanci l'Ajuntament, havent-los de tornar el rector.

LA REFORMA DEL CAMPANAR

L'última reforma important que es va dur a terme al temple de Calonge en el vuitcents va ser la del campanar. Fins al segle XIX la robusta torre romànica, de base quadrada, no era coberta: acabava amb tres espadanyes on penjaven les campanes⁽⁴⁷⁾. Els campanars són signes d'identitat que marquen els perfils dels pobles, per això la reforma del campanar de Calonge va donar un nou aire, no solament a l'església sinó també a tota la població.

Per tradició oral sabem que aquesta reforma es va dur a terme l'últim

(46) AMC. Gobierno Civil de la Provincia de Gerona núm. 28. Edificios del Estado. Sección de Hacienda. Año de 1870.

(47) Es conserva una aquarel·la de F. Lloret, que fou publicada a «L'església parroquial de Sant Martí de Calonge», *Publicacions de l'Institut d'Estudis del Baix Empordà*, 1981, pàg. 91.

terç del segle passat, que va ser una iniciativa dels calongins actius a Amèrica i que l'aspecte actual divergeix del projectat al principi. Però fins ara desconeixem l'any concret i l'autor de la reforma. Dues troballes recents ens han permès esclarir pràcticament aquests extrems. L'una és un article que porta per títol «L'obra d'uns benemèrits calongins», signat amb el pseudònim TIRS al periòdic local *La veu de Calonge*⁽⁴⁸⁾, en el qual llegim:

«Seria per allà 1885 que per iniciativa d'uns calongins residents a la ciutat de L'Havana, capital de la illa de Cuba, portaren a cap una reunió a l'objecte de fer viable el projecte de recaptar cabals entre tots els fills de nostra vila en aquella Antilla per a l'aixecament de dit campanar. Els iniciadors no passaren d'una dotzena, però el primer acord fou el de convidar a tots els vilatants (sic) escampats per la illa de subscriure's a favor de dita idea. El més falaguer entusiasme coronà els propòsits dels iniciadors, una volta haver escrit arreu entre els patricis d'aquelles terres, causa per la quina transcorreguts uns vuit mesos s'havien rebut ja aci 15.000 pessetes amb el precís encàrrec de començar les obres seguidament, si bé per falta d'energia i interès entre els dirigents, ni es començaren desseguida ni foren acabades fins transcorreguts tres anys...».

De la qual cosa es desprèn que la reforma del campanar no es va coronar fins al 1888. L'anònim autor diu també el sobrenom de l'autor d'aquesta obra: «fou l'empresari de treballs públics anomenat El Bonic de Palafrugell».



Fig. 26.- El mestre d'obres Josep Ferrer i Bataller (Palafrugell, 1836 - 1903) «es Bonic», autor de la reforma del campanar de Calonge (Arxiu de cal Bonic).

JOSEP FERRER, MESTRE D'OBRES

Amb el sobrenom de «el Bonic» o «es Bonic paleta» de Palafrugell és conegut el mestre d'obres de Palafrugell Josep Ferrer i Bataller (1836-1903) (fig. 26). Josep Pla el presenta així:

«Josep Bonic és el paleta de més empenta de la història de Palafrugell, una autèntica

(48) Any III (10/01/1936) núm. 17, pàg. 4-5. Era un periòdic independent editat en català dirigit per Josep Margarit. Va sortir des del 14/08/1934 fins al 13/07/1936, amb un total de 23 números. El pseudònim Tirs pot correspondre a Pere Casademont.



Fig. 27.- El passeig Canadell. Cases entre mitgeres obra de Josep Ferrer i Bataller, construïdes sobre les barraques de la platja de la cala.

glòria local universalment respectada (...) A la vila, anomenem arquitectura de Josep Bonic aquell conjunt de cases que aquest paleta construï després de la guerra franco-prussiana. És del 1870 al 1900 que Palafrugell cresqué (...) Si aquestes construccions es veiessin arrencades en un carrer, Palafrugell tindria un dels millors carrers de les terres gironines. Seria un carrer burgès, solemne i una mica voluminós, que produiria un efecte considerable. Per desgràcia es troben disperses i isolades per la població i el conjunt que poden formar només és visible a través de la imaginació...⁽⁴⁹⁾»

Josep Ferrer era fill de Francisco Ferrer i Jofra de Regencós, també contractista d'obres, i de Reparada Bataller i Carreras de Begur. Eren quatre germans: Josep «es bonic» paleta, Joan «es bonic fuster», Francisca i Bonaventura.

Josep Ferrer es va casar amb Maria Marquès i Rubau i van tenir sis fills, dels quals només dues filles van arribar a l'edat adulta. Una d'elles, Reparada, es va posar al capdavant de les obres a la mort del pare.

Éra l'autor de les cases entre mitgeres al passeig Canadell de Calella construïdes sobre les barraques de la platja de la cala (fig. 27).

També va bastir la casa Puig del carrer Pi i Margall, propietat d'una família de terratinents de suredes important, les cases Plaja, del Clos; Jubert de Plaça Nova; l'Escolàstica, de la Caritat; la casa del senyor Este-

(49) *El meu País* pàg. 518-519. Vg. també JOAN DE CAL BONIC [J. DAUNIS] (1997). "Recordant en Josep Ferrer i Bataller El Bonic (1836-1903)". Nou de Palafrugell, núm. 92 pàg. 26.



Fig. 28.- Balcó de can Torroella de Palafrugell (1853), situada al carrer de Sant Martí, 2. Barana amb barrots oivals.

ve Casadevall al Vilar; Barris, de la Font; Caixa, al carrer de Cavallers, malgrat haver estat després molt reformada; Torroella, del carrer de Sant Martí (fig. 28); Esquerrà (Marquet) al carrer dels Valls, etc.

Era autodidacte, i copiava models francesos. Fou batlle de Palafrugell. Vers el 1898 va sofrir un atac de feridura i els últims cinc anys de la seva vida dirigia les obres des d'una tartana.

Va realitzar també diverses obres religioses: l'església de sant Pere de Calella (1884-1887), la capella de santa Rosa de Llafranc (1897) i el Col·legi Vedruna de Palafrugell, neogòtic.

RELACIÓ DE FERRER AMB CALONGE

La relació de Josep Ferrer amb Calonge podria venir a través del mossèn Narcís Molla i Presas (Calonge, 1860 - Girona, 1929)⁽⁵⁰⁾, vicari de Palafrugell i rector de Calella que va iniciar la construcció de l'església parroquial d'aquesta població, precisament poc abans que s'emprengués la reforma del campanar. Mossèn Molla també va promoure la construcció de l'església de sant Antoni (1916), que fou confiada a l'arquitecte diocesà Manuel Almeda Esteve (1848-1938).

Joan Daunis Ferrer, descendent del «Bonic» apunta que relació amb Calonge hagués pogut venir a través de la família Barris i Buixó. Aquesta família, molt rica, tenia un palauet amb columnes a Palafrugell, també obra del «Bonic». Concretament Rosa Barris i Delhom, soltera, va ser la propietària de mas Gil, de Calonge, i li va encarregar a el «Bonic» la reforma d'aquest mas que té oratori.

El senyor Daunis afirma que posteriorment Ferrer també va treballar en el castell de Calonge, probablement en l'habilitació del que fou el jutjat, actualment seu de l'arxiu municipal.

(50) Mossèn Molla, format al Seminari de Girona, batxiller en arts i lletres. Va ser administrador d'una de les fundadores més actives del seu temps, la venerable Dorotea de Chopitea i de Villota (Santiago de Chile, 1816 - Barcelona, 1891). És autor d'un llibret humorístic-satíric que porta per títol *Cabòries*, (Girona, 1902) dels goigs de l'ermita de Bell-lloc i de molts treballs inèdits.

UNA REFORMA INCOMPLETA

A l'arxiu municipal de Calonge es conserva un plànol d'aquesta reforma del campanar (fig. 29). En ell veiem el cos de les campanes tal com es va executar i quatre possibles solucions pel coronament:

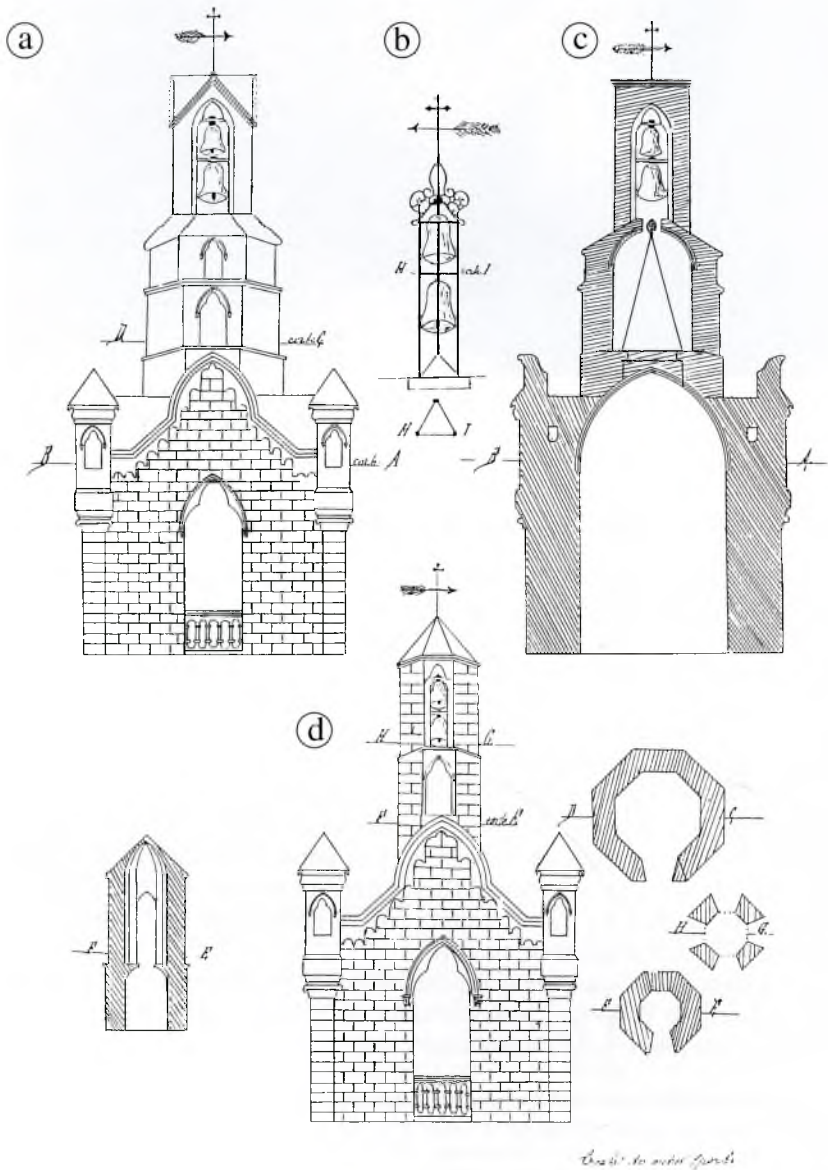


Fig. 29.- Plànol de la reforma del campanar de Calonge (AMC)

a) La primera presenta una torratxa central octogonal amb dos pisos sobreposats sobre el cos de les campanes, coronada amb un campanar de cadireta que havia de contenir les dues campanes del rellotge. Unes finestres amb arc ogival, anàlogues a les de les campanes, alleugerien aquest aditament.

b) La segona preveu un suport metàl·lic de base triangular per les campanes del rellotge. No queda explicat com articula aquesta solució amb la resta de la torre.

c) La tercera és una secció on es veu una piràmide acabada amb una pinya protegida per un templet coronat amb la mateixa espadanya de la solució (a).

d) La darrera solució presenta una torratxa central amb dos pisos, coberta amb una cúpula piramidal. La secció ens permet veure una coberta interior generada per un arc en punta d'ametlla.

La solució que finalment es va dur a terme va ser la (b), per això l'anònim articulista comenta que: «...la gallardia i magnificència de dit campanar, de tot el relleu en les hores que el sol amb sos raigs el banyen de ple, no és encara tant com deuria ésser, segons desigs expressat i molt ben pagat pels benefactors de l'expressada millora ja que l'alçaria o altura del mateix hauria d'ésser de 25 metres sobre la teulada de l'església i arriba escasament als 20 metres». L'explicació és que «el Bonic» va «decapitar» el campanar «abans de temps per haver deixat d'eivar-lo la friolera de cinc metres sobre el pactat i condicionat».

Amb tot, creiem que la solució que es va adoptar aleshores probablement fou, de totes, la més encertada (fig.30).



Fig. 30.- El campanar de l'església de sant Martí, després de la reforma portada a terme cap al 1888.

APÈNDIX

APC (document solt)

Lista de los Contribuyentes al reparo de la Yglesia

Nombres y Apellidos	Cantidades	D. Juan Ponjoan (Boticario)	40	«
		D. José Reixach (a) Madi	80	«
Primera Clase		D. José Esteve	40	«
Rdo. Sor Cura Regente	200 reales	D. Miguel Montaner Profesores	40	«
D. Andres Pallí (Monjo)	120	«	«	«
De un hijo de esta población	100	D. Gerardo Ponjoan	40	«
D. Estevan Pallí	100	D. Domingo Barceló	39	«
D. Sor Vilar	99	D. N. Sabater (Americano)	30	«
D. Antonio Pallí (Monjo)	80	D. Estevan Roura	20	«
D. Mariano Vicens	40	D. N. Castellá	20	«
Rdo. D. Benito Bou	104	D. Joaquim Costart	20	«
D. Domingo de Miguel	120	D. Juan Rosalló (Bronsu)	19	«
D. José Bou		D. Martín Capell	19	«
D. Modesto Bou		D. N. Balmaña	19	«
D. Juan Paradedá		D. Juan Ballber	10	«
D. José Vilanova	100	D. Estevan Rotllán	4	«
D ^a María Lloret	100	D. Margarida Ponjoan	10	«
		D. Domingo Carles	38	«
Segunda Clase		D. Gerardo Vilar	40	«
Martín Xicoy, cura vicario	60	D. Juan Vilar	12	«
D. Juan Bou	80	D. Melchor Ferrer	50	«
D. Francisco Parés	80	D. Juan de Carreras	40	«
D. Martín Montaner	80			
D. Miguel Maspera	80	Quinta Clase		
D. José Radó	80	D. N. Torras	23	reales
D. N. Falet (Rafael Vilar)	80	D. Juan Dalmau	20	«
D. José Pallí (Monjo)	40	D. Florencio Vilar	20	«
D. Domingo Pallí (Monjo)	40	D. Baudilio Balmaña	20	«
D. José Font	42	D. Federico Dispés	20	«
D. José Molla	80	D. Martín Parés	20	«
D. Joaquín Sala	80	D. Andrés Costart	20	«
D. José Oliver	80	D. Narciso Prats	20	«
D. Juan Buada	80	D. Martín Sais (dos juntas 30r y mas	20	«
		D. Domingo Balmaña	21	«
Tercera Clase		D. Amerio Casademunt	20	«
D. Andrés Margarit	60	D. José Font (Vilaret)	20	«
D. Margarit del Mas	60	D. Jacinto Rotllán	20	«
D. Narciso Pallí	60	D. Miguel Cané	20	«
D. José Sabater	60	D. Martín Sala	20	«
D. Joaquim Saguer	60	D. Pedro Castelló	19 1/2	«
D. Miguel Buscarons	57	D. Ginés Vert	19	«
D. Vicente Sabater (Rotllant)	60	D. José Bussot	19	«
D. Narciso Molla	21	D. José Climent	19	«
D. Juan Clara		D. José Vilaret	19	«
D. Miguel Muni	40	D. N. N.	19	«
		D. Raimundo Vilaret	19	«
Cuarta Clase		D. Jaime Vilá	19	«
D. Antonio Montaner	100 reales	D. Gabriel Rosell	19	«

D. N. Ribot (Xota)	19	«	D. Juan Clara	10	«
D. Miquel Ribot	19	«	D. N. Rupidera	10	«
D. José Carles	19	«	D. N. Brunet	10	«
D. José Sala	14	«	D. Ignacio Montanér	10	«
D. Pedro Clara	12	«	D. Salvador Dalmau	10	«
D. Juan Margarit	12	«	D. Salvio Recolta	10	«
D. Narcís Pallí	10	«	D. Baudilio Morun_	10	«
D. Eugenio Bota	10	«	D. Domingo Molla (Foya)	10	«
D. José Carles (Xupi)	8	«	D ^a María Molla	10	«
D. Martín Pallí	8	«	D. Domingo Castelló	10	«
D. Martín Recolta	8	«	D. Juan Mir	8 1/2	«
D. Isidro Tomás	8	«	D. Domingo Llach	8	«
D. José Roura	20	«	D. Pedro Pon	8	«
D. Juan Carles	6	«	D. Modesto Fornagueras	8	«
D. Juan Vilaseca	4	«	D. Tet Mon	8	«
D. Martín Rotllán	4	«	D. Juan Sala	6	«
D. N. Casellas	4	«	D. Salvador Mir	6	«
D. N. Putxet	4	«	D. José Comas	5	«
D. N. Suñé	4	«	D. Martín Vilár	4	«
D. N. Sitjas	3	«	D. Gerardo Vilaseca	4	«
D. Damián Sastre	2	«	D. Andrés Vila	4	«
D. Juan Roura	2	«	D. N. Espinell	4	«
D. Narciso Ysern	2	«	D. Rabi	4	«
D. Jaime Clara (Carraté)	2 1/2	«	D. Juan Bassas	4	«
D. Martín Bou	1	«	D. Antonio Descaire	4	«
D. Profesora			D. Rajolé	4	«
D. Martín Sagrera	19	«	D. Barneya	4	«
D. Antonio Vilá	20	«	D. Pedro Anglí	10	«
D. Juan Balmaña (Artigas)	20	«	D. Martín Clara	2	«
D. Narciso Ribot (barracó)			D. Torra Valentina	2	«
D. Juan Balmaña (nanet) dos juntas	20	«	D. Torra Reixach		
D. Juan Vilanova (Bel)			(dos juntas 20 r y mas	2	«
D. José Palet			D. N. Costart (Bisba)	1	«
D. Pedro Cané (Sech)	7	«	D. José Vilaseca	1	«
D. José Masoni			D. Salvio Barella	1	«
D. N. Planas			D. Farriol	1	
D. N. Masset			D. Pedro Garsot	1/2	«
Sexta Clase			D. José Sardó		
D. Torra Pareras	29	reales	D. Juan Niell	10	«
D. Barneya (S Antonio)	12	«	D. Pedro Estrañ		
D. Jaime Castelló	10 1/2	«	D. N. Varnés		
D. Martín Brunet	20	«	D. Estevan Ribot		
D. Narciso Saguer	10	«	D. Tomás Sardó		
D. Domingo Balmaña	10	«	D. José Descaire		
D. N. Molinet	10	«	D. Juan Molla		
D. Agustín Bussot	10	«	D. José Garretas		
D. Miquel Costa	10	«	D. Fals	10	«
D. Miquel Costart	10	«	D. Carlos Blanch		
D. Martín Casademunt	10	«	D. José Parleris		
D. Narciso Vilar	22	«	D. Tomás Radó		
D. Martín Vila	10	«	D. Jaime Casademunt	4	«
D. Martín Palet	10	«	D. José Castelló		
			D. N. Carles (Ganso)		

D. Perapla		D. Narciso Dalmau	4	«
D. Secretari		D. N. Galí	4	«
D. Lorenzo Llorens	10	«	4	«
D. Jaime Pallí (Parabosch)		D. Juan Sagué	4	«
D. Martín Pallí (id)		D. Joaquim Vilá	4	«
D. Manso Ribot		D. Estevan Pallí	4	«
D. Picarol		D. Aliu	4	«
D. Manso Niell		D. Juan Presas	4	«
D. Palet		D. Domingo Casademunt	4	«
D. Lleó		Dª Teresa Ribot	4	«
D. Boada		D. Domingo Suñer	4	«
D. Bulorda		D. Narciso Mont	4	«
D. Carbó Tapé		D. Narciso Casademunt	4	«
Séptima Clase		D. José Comas y Vila	4	«
D. Tomás Vilaseca	12 reales	D. José Costart	4	«
D. José Casellas	8	«	4	«
D. José Rosalló	8	D. Martín Varnés	4	«
D. Carlos Pelagrí	8	D. José Codolá	4	«
D. Martín Suñer	8	D. Tomás Masferrer	4	«
D. Narcís Roura	6	D. Pedro Comas	4	«
D. Miguel Quintana	6	Dª Rosa Xifró	4	«
D. Juan Margarit	6	D. Margarida Balmaña	4	«
D. Ciprián Dalmau	4	D. Martín Vila	4	«
D. Jaime Balmaña	4	D. Francisco Montaner	4	«
D. Isidro Agustí	4	D. Juan Clara		«
D. Juan Palet	4	D. Ballber	3	«
D. Domingo Recolta	4	Dª Lucía Mont	3	«
		D. Luis Serra	2	«
		D. Martín Parés	2	«
		D. Francisco Sabater	2	«



Fig. 31. Segell episcopal del bisbe Constantí Bonet i Zanuy, que al 1866 va inaugurar la reforma interior de l'església de Calonge.